

Система комунікації в науково-інформаційній сфері

Аналізуються формати комунікативної взаємодії в таких ланках системи, як "інформатор — редактор", "автор першоджерела — редактор науково-інформаційного тексту", "редактор — науково-інформаційний текст", "читач — науково-інформаційний текст".

Ключові слова: науково-інформаційний дискурс, автор, первинний текст, інформатор, редактор, читач.

The formats of communication in such links of the system as "informant - editor" "author of primary text - editor of scientifically informative text", "editor - scientifically informative text" "reader - scientifically informative text" are analyzed.

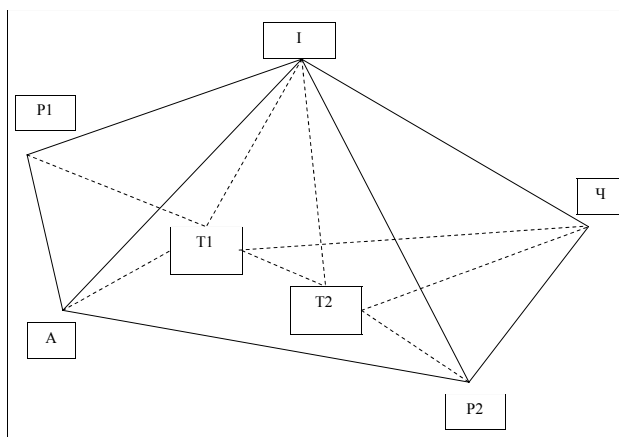
Keywords: scientifically informative discourse, author, primary text, informant, editor, reader.

Анализируются форматы коммуникативного взаимодействия в таких звеньях системы, как "информатор — редактор", "автор первоисточника — редактор научно-информационного текста", "редактор — научно-информационный текст", "читатель — научно-информационный текст".

Ключевые слова: научно-информационный дискурс, автор первичного текста, информатор, редактор, читатель.

Необхідність системного представлення і побудови цілісної теорії науково-інформаційного дискурсу актуалізує проблему вивчення взаємодії його суб'єктів як дискурсивних особистостей, що володіють ситуацією спілкування і виконують відповідні комунікативні ролі. Суб'єктами науково-інформаційного дискурсу постають автор першоджерела, інформатор і редактор, які беруть участь у створенні первинного та вторинного текстів, і ті, для кого ці тексти створюються, — широка публіка, що звертається до науково-інформаційних видань із метою зорієнтуватися в науковому текстовому просторі й отримати інформацію про наявність наукових досліджень із певної тематики.

Відношення між компонентами науково-інформаційного дискурсу можна подати у вигляді об'ємної схеми, що дозволяє показати ланцюг векторів, через які вони взаємодіють.

Позначення: *I* — інформатор, *Ч* — читач, *P1* — редактор першоджерела, *P2* — редактор науково-інформаційного тексту, *A* — автор першоджерела, *T1* — первинний текст, *T2* — вторинний текст.

Кожний вектор заслуговує на всебічний аналіз і висвітлення. Об'єктом дослідження стали сегменти "інформатор — редактор", "автор першоджерела — редактор науково-інформаційного тексту", "редактор — науково-інформаційний текст", "читач — науково-інформаційний текст", які, незважаючи на свою актуальність і значущість, залишилися поза увагою науковців.

Безпосередня комунікація між інформатором та редактором відбувається тоді, коли вони в одній редакції пліч-о-пліч працюють над створенням науково-інформаційного тексту. Вона зорієнтована на об'єднання індивідуальних зусиль кожного для досягнення найліпшого результату. При цьому комуніканти цієї ланки підсвідомо виконують три основні ролі: Дітей, Батьків і Дорослих [1, 110].

Комунікантом-Дитиною є тривожно-боязка особистість, зазвичай неконфліктна, схильна до компромісів, спровокувати яку на конфлікт можуть хіба обставини. Через брак власних переконань та принципів вона надміру залежить від інших комунікаторів, погоджується з їхніми думками, навіть якщо впевнена у власній правоті.

Інформатор-Дитина, комунікативна позиція якого виявляється у звичці емоційно реагувати на кожне зауваження й не сприймати конструктивну критику, будь-яке серйозне виправлення в науково-інформаційному тексті вважає за особисту образу й зневагу. Проте, будучи зазвичай не дуже впевненим у власній правоті, він дуже піддається впливові редактора й тому не намагається обстоювати власні погляди. Така поступлива стратегія поведінки зумовлює згоду на всі запропоновані правки, у результаті чого такий інформатор уникає конфлікту з редактором, але при цьому залишається незадоволеним редакторськими виправленнями. Редактор-Дитина під впливом емоцій буде вносити виправлення в текст, спира-

ючись на власне ставлення до інформатора, і не аргументуватиме суті своїх зауважень.

Позиція комуніканта-Батька пов'язана з наявністю у його свідомості відчуття переваги над іншими, надмірної впевненості, нав'язування своєї думки [1, 111]. Інформатори цього типу часом бувають безпідставно прискіпливими до первинного тексту, надто уважними до дрібниць. Їх надмірна самовпевненість може призвести до неточного або навіть неправильного висвітлення авторських думок, до написання науково-інформаційного тексту без чіткого дотримання відповідних вимог. Водночас вони важко погоджуються з будь-якими зауваженнями редактора, ставлять себе вище за нього, що почасти створює конфліктні ситуації.

Якщо спілкування в колективі здійснюється з позиції Дорослого, зорієнтованого на норми здорового глузду й урахування реальної ситуації, то науково-інформаційні тексти будуть створені з максимальними професіоналізмом та об'єктивністю, а оптимальна модель комунікації між редактором та інформатором як працівниками однієї редакції реалізовуватиметься в площині партнерства й взаємодопомоги. Однак доброзичливе ставлення до колеги не заперечує вимогливості до нього. За цієї позиції працівник, незалежно від того, редактор він чи інформатор, завжди уважно слухає, оцінює, аналізує. Він може й сприймати критику, й тактовно вносити правки, аргументуючи власну думку.

Оскільки всі зусилля інформатора спрямовані на досягнення досконалості власного тексту й редактор теж намагається максимально оптимізувати науково-інформаційний текст, то вони стають союзниками та творчими партнерами. Незважаючи на спільне прагнення домогтися бажаних результатів, "окремі думки цих двох учасників редакційного процесу часом можуть не збігатися" [2, 85], і тому між ними іноді виникають розбіжності, непорозуміння — робочі моменти, неминучі атрибути творчої співпраці, які можуть навіть призвести до серйозних конфліктів.

Детермінація міжособистісного конфлікту визначається взаємодією об'єктивних і суб'єктивних чинників. Об'єктивні фактори створюють потенційну можливість для виникнення конфлікту, яка стає реальною тільки в поєднанні з суб'єктивними чинниками, що визначають особливості його врегулювання. Суттєво впливають на схильність людини до конфліктних ситуацій деякі риси її характеру, наприклад байдужість. Той інформатор, який є байдужою людиною, приписуватиме вигідність кінцевого результату насамперед авторові першоджерела, а не собі особисто, а тому не надто перейматиметься створенням якісного науково-інформаційного тексту й тими правками, які зробив редактор.

Успішному співробітництву суб'єктів цієї комунікативної ланки сприяють:

— концентрація уваги на розв'язанні спільної проблеми, а не на захисті особистої думки, прагненні самореалізуватися та довести іншому комунікантові його некомпетентність;

— сприйнятливість і неупередженість;

— взаємозалежність у досягненні кінцевого результату, схильність до спільної роботи в майбутньому, спрямованість на добрі стосунки. Проте ця спрямованість не повинна бути важливішою, ніж досягнення позитивного кінцевого результату.

Завдання редактора, який працює над кожним вторинним текстом і бере безпосередню участь у формуванні інформаційного видання як цілого, — допомогти інформаторові досягти такого високого рівня професіоналізму, коли той зможе подивитися на власний матеріал очима редактора: саме в цьому разі їхні погляди збігатимуться. Тобто йдеться не про підміну редактором інформатора, а про посилення його ролі в науково-інформаційному процесі з урахуванням усіх поставлених завдань.

Оскільки, як зазначив М. Феллер, під час читання рукопису редактор перевіряє, чи збігається читацьке сприйняття з тим, що закрив у текст автор [3, 31], він свідомо впливає на комунікацію в напрямку від інформатора до читача, виступаючи при цьому представником інтересів читача й захищаючи водночас інтереси інформатора.

Для запобігання відчуженості у взаєминах між інформатором і редактором треба чітко дотримуватися певних принципів, які можна визначити як гасла їх професійної діяльності. Зокрема, це: Добросовісність; Правдивість викладу — адже я працюю для читача; За все, що я роблю, відповідати тільки мені; А хто, як не я, це зробить?

Редактор повинен уміти правильно визначити, де й у чому інформатор відійшов від визначених принципів, порушив правила. Після цього він вносить правки в науково-інформаційний текст, чітко аргументуючи їх, щоб інформатор був повністю переконаний в їх доцільності.

Комунікативна ланка автор першоджерела — редактор науково-інформаційного тексту є дієвою лише за умови одночасного редагування первинного та науково-інформаційного текстів. Тоді вона має найбільше спільних рис із традиційним процесом редагування в будь-якому видавництві, де є власний штат авторів. За цих обставин автор і редактор беруть на себе повну відповідальність і за викладене в першоджерелі, і за його відтворення у вторинному тексті.

Якщо продуценти первинного й науково-інформаційного текстів є різними особами, то безпосереднього спілкування між автором першоджерела та редактором науково-інформаційного тексту в більшості випадків не відбувається. Автор-науковець може навіть і не знати, що на його працю написано вторинний текст. Прямий зв'язок між цими комуніканта-

ми можливий лише в тих рідкісних випадках, коли вони безпосередньо знайомі. Їхні тривалі розмови про певну наукову теорію або про значні переваги однієї з наукових шкіл можуть мати наслідком зміну поглядів редактора, спричиняти однозначність його думки в суперечливому питанні. Оскільки однією з рис комунікативного акту між знайомими людьми є деяка упередженість, що може позначатися на змісті науково-інформаційного тексту й призводити до порушення об'єктивності викладу, редактор має виходити виключно з інтересів читача, в тому числі й тоді, коли вони не відповідають потребам автора, й пропускати через свій фаховий фільтр не ту інформацію, що вигідна авторові, а лише ту, яка адекватно відтворює основний зміст першоджерела, навіть якщо автор наполягатиме на включенні в науково-інформаційний текст потрібної йому інформації.

Оскільки весь комплекс відносин та взаємовпливів інформатора, автора, редактора й читача опосередковується первинним та науково-інформаційним текстами, то закономірно виокремлюються ланки: "редактор — науково-інформаційний текст", "читач — науково-інформаційний текст".

Ланка "редактор — науково-інформаційний текст" означає роботу редактора над текстом як із "системою смислів", спрямовану передусім на визначення ступеня його завершеності й реалізованості, оцінювання повноти відображення основного змісту першоджерела, встановлення смислової тотожності первинного й науково-інформаційного текстів. Редактор ставить собі за мету виявити синтаксичні, семантичні, логічні зв'язки між його елементами й усунути ті, що не відповідають нормам жанру. Проте встановлення відхилень від припустимих меж не повинне ставати самоціллю. Мотивація суб'єкта-редактора при цьому має пов'язуватися з настановою на оптимізацію тексту і його вмонтування в науково-інформаційне видання. Обмежитися лише рівнем тексту практично неможливо й не варто, адже основною метою редактора є досягнення "соціально заданого комунікативного ефекту як кінцевої ланки передачі повідомлення" [4, 17]. А це є можливим лише за умови, якщо процес вираження відбувається з урахуванням особливостей групи реципієнтів і сприймається нею. Тому редактор має "зробити об'єктом свого вивчення не сам текст, а його взаємодію з читачем, якому цей текст потрібен, якщо він зуміє передбачити <...> ідеальну, тобто суспільно необхідну, мету взаємодії читача й тексту" [5, 44].

При цьому вторинний текст залишається об'єктом редакторського аналізу як "складова частина (елемент) загального інформаційного об'єкта" [6, 57]. При підході до науково-інформаційного тексту як до об'єкта, з яким взаємодіє редактор, стає зрозумілим, "що і загальний інформаційний об'єкт редакторського аналізу (як методу діяль-

ності), і комплексний об'єкт редагування (як самої діяльності) є сукупностями, комплексами елементів і що вони не зводяться до якихось закритих моделей чи систем" [7, 43]. Від їх повноти та адекватної інтерпретації залежить об'єктивне й адекватне сприймання тексту читачем, яке, у свою чергу, зумовлене ефективними перетворювальними діями редактора, спрямованими на вторинний текст у процесі його підготовки до видання.

Вивчення тексту в його відношенні до читача базується на принципі діалогу — "книга не є монологом, а є діалогом з "абстрактним" співрозмовником" [8, 35], "лише в результаті "роботи читачького мислення текст набуває істинного звучання" [9, 193].

Читач і науково-інформаційний текст як суб'єкт та об'єкт сприйняття тісно взаємодіють, передбачають одне одного. Характер цієї взаємодії залежить як від самого тексту, так і від психологічних рис читача [10, 6], який дістає ймовірне уявлення про міру відповідності змісту першоджерела його потребам. Залежно від повноти розуміння науково-інформаційного тексту, його читачів можна диференціювати на тих, хто звертає увагу на кожну деталь викладу, та тих, хто "задовольняється частковим розумінням" [11, 412]. З другого боку, спираючись на читачькі настанови, розрізняють читачів, процесом розуміння яких керує: а) очікування; б) інтерес; в) очікування й інтерес водночас [11, 412].

На основі науково-інформаційного тексту, зорієнтованого на реципієнта, здатного виявити високий рівень мисленнєвої самостійності, читач має зробити правдоподібні припущення про зміст першоджерела і, як наслідок, зрозуміти особливості мислення, наміри, настанови, бажання й ціннісні орієнтації його автора. Сприймаючи такий текст, він повинен "проникнути в концептуальний простір автора, досягнути особливості його уявлень про взаємозв'язок концептів, що становлять суть викладеної в тексті концепції" [2, 38].

Для того щоб сприйняти інформацію, читач повинен мати досвід її комунікативного декодування та осмислення. Оперуючи текстом згідно з нормами комунікації, привласнюючи та втілюючи цей досвід у власну свідомість, читач досягає розуміння тексту. Розуміння завжди означає процес комунікування [13, 297], виражає ставлення суб'єкта до тексту. Специфікою науково-інформаційних текстів є те, що здійснювана ними комунікація відбувається за браком безпосереднього контакту з носієм первинної інформації.

Процес взаємодії суб'єкта й об'єкта, що стимулюється потребою суб'єкта в інформації й здійснюється як обмін його станом та станом об'єкта, які постійно змінюються та модифікуються зі зміною інформаційної ситуації, передбачає перехід суб'єкта

в об'єкт, і навпаки. Ця взаємодія відбувається в двох напрямках. Вектор "читач — науково-інформаційний текст" фіксує ставлення суб'єкта сприймання до об'єкта, в якому виражається його потреба чи інтенція, а вектор "науково-інформаційний текст — читач" характеризує відображення об'єкта суб'єктом у формах чуттєвого образу й стану сприймача. Кожен напрям реалізує лише півцикл кругообігу причин та наслідків, тому його самого недостатньо для породження процесу сприймання в цілому" [14, 169].

Інформація, що передається науково-інформаційним текстом, стикаючись із особистісними знаннями читача, стимулює його активну мисленеву діяльність і в такий спосіб дозволяє виявити відсутність якихось компонентів у їх структурі, спричиняє перетворення сформованих когнітивних схем і трансформацію системи цих знань.

Зазвичай читач не задовольняється лише одним текстом науково-інформаційного видання і тому переходить до іншого, перетворюючи його на предмет сприймання. Триває це доти, поки не настає фаза задоволення вихідної потреби й формування вимоги до нової інформації. Цикл розвитку перцептивної потреби повторюється.

Пошук необхідної інформації при цьому може здійснюватися у формі неупорядкованого або впорядкованого сканування. У першому випадку суб'єкт начебто "блукає" по інформаційному полю, переглядаючи текст за текстом доти, поки не виявить те, що шукав, або не виробить більш систематизований план пошуку [15; 16]. У другому — пошук здійснюється за певними правилами або принципами, наприклад, за ключовими словами чи рубриками — спочатку за одними, далі за другими. Оскільки не існує жорсткої послідовності здійснюваних дій, суб'єкт користується найбільш зручними для нього тактичними прийомами, що створюють індивідуальний стиль сприймання. При цьому він спирається зазвичай не стільки на логічні правила пошуку, скільки на текстовий матеріал, який сам дає підказки, що спрямовують пошук та сприймання інформації в правильне русло [17; 18]. При багаторазовому повторі перцептивні навички устальнюються, предмет сприймання сам упадає у вічі, спрямовуючи дії суб'єкта.

Читач як головна ланка в процесі сприймання та розуміння науково-інформаційного тексту виступає водночас і невід'ємною частиною його породження, адже будь-який текст вимагає тієї чи тієї форми читачької участі. Текст завжди має еліптичні місця — припустимі ділянки невизначеності, які дозволяють читачеві активно входити в його "життя" як інтерпретатора. Проте еліптичність науково-інформаційного тексту, схильного до глобальної однозначності, повинна бути керованою, обмеженою і не програмувати множинності його інтерпретацій, щоб не виходити, як образно зазначає

У. Еко, з діалектики взаємовідношень "прав тексту" і "прав читача" [19, 23].

Науково-інформаційний текст, що співвідноситься з іконічним відображенням суті первинного твору та імітує максимальну свободу від інформаторського "Я", диктує високі вимоги до свого читача, який для того, щоб зрозуміти відображуване в умовах самовідсторонення від тексту та обмеженого обсягу, нерідко повинен виявити значні когнітивні зусилля. Такий текст уводить читача у висвітлювані питання, обмежуючи його певними рамками, які не надають безмежних прав на творчу самостійність. Читач не може домислювати те, чого немає в науково-інформаційному тексті й у тому джерелі, на основі якого його створено.

Отже, науково-інформаційний дискурс утворюється взаємозв'язками його безпосередніх компонентів: автора, інформатора, редактора, читача, первинного та науково-інформаційного текстів. Інформатор співпрацює з редактором, доносить до читача основний зміст первинного твору й виступає посередником між читачем науково-інформаційного тексту та автором першоджерела.

Вивчення окремишнього компонента стає безрезультатним і неможливим без його точної ідентифікації у великій системі. Невід'ємним і вирішальним фактором, що має центральний організовувальний вплив на всі складники дискурсу, є запрограмований корисний результат. Тому весь комплекс взаємовідношень окремих елементів дискурсу має бути спрямований на отримання цього результату.

1. *Бацевич, Ф. С.* Основи комунікативної лінгвістики : підручник / Ф. С. Бацевич. — К. : Академія, 2004. — 344 с.
2. *Каплан, Г. Д.* Редактирование отраслевой литературы. Из опыта работы / Г. Д. Каплан. — М. : Искусство, 1961. — 208 с.
3. *Феллер, М. Д.* Текст як модель комунікативного акту // Нариси про текст. Теоретичні питання комунікації і тексту / Різун В. В., Мамалига А. І., Феллер М. Д. — К. : РВЦ "Київський університет", 1998. — С. 223–334.
4. *Свинцов, В. И.* Проблемы комплексной оптимизации сообщения (О научном статусе и перспективах развития дисциплины "Теория и практика редактирования") // Книга : исследования и материалы. — М., 1977. — Сб. 34. — С. 14–32.
5. *Мильчин, А. Э.* Методика редактирования текста / А. Э. Мильчин. — 2-е изд., перераб. — М. : Книга, 1980. — 320 с.
6. *Соловьев, В. И.* По поводу объекта редакторского анализа : тез. докл. 39-й науч.-техн. конф. профес.-препод. состава, аспирантов и науч. сотруд. — М. : МГУП, 1999. — Ч. 2. — С. 57–59.
7. *Жарков, И. А.* Жанр как категория редакционно-издательского знания : монография / И. А. Жарков. — М. : МГУП, 2005. — 175 с.

8. *Чижевський, Д.* До психології читача та читання // *Бібліотечний вісник*. – 1996. – № 3. – С. 33–37.
9. *Щирова, И. А.* Несколько слов об образцовом читателе // *Текст и дискурс: традиционный и когнитивно-функциональный аспекты исследования* : сб. науч. тр. / под ред. Л. А. Манерко. – Рязань : Изд-во Рязан. гос. пед. ун-та им. С. А. Есенина, 2002. – С. 193–195.
10. *Іванушкін, В.* Проблема читачівства та її вивчення / В. Іванушкін. – К. : УНІК, 1926. – 32 с.
11. *Шенк, Р.* Интегральная понимающая система / Шенк Р., Лебовиц М., Бирнбаум Л. // *Новое в зарубежной лингвистике: Прикладная лингвистика*. – М. : Прогресс, 1983. – Вып. XII. – С. 401–449.
12. *Ракитина, С. В.* Когнитивно-дискурсивное пространство научного текста : автореф. дисс. ... д. филол. н. : спец. 10.02.01 "Русский язык" / С. В. Ракитина. – Волгоград, 2007. – 46 с.
13. *Антошкіна, Л. І.* Текст, комунікація, культура: філософський та психолінгвістичний аспект // Система і структура східнослов'янських мов : зб. наук. пр. – К. : Знання України, 2005. – С. 295–302.
14. *Барабанщиков, В. А.* Системность. Восприятие. Общение / В. А. Барабанщиков, В. Н. Носуленко. – М. : Институт психологии РАН, 2004. – 479 с. : илл.
15. *Duncan, J.* Visual search and visual attention / Posner M., Marin O. [eds.] // *Attention and performance*. – N. J. : Lawrence Erlbaum Associates, 1985. – 493 p.
16. *Duncan, J.* Visual search and stimulus similarity / J. Duncan, G. Humphreys // *Psychological Review*. – 1989. – Vol. 96. – P. 433–458.
17. *Волков, Н. Н.* Композиция в живописи / Н. Н. Волков. – М. : Искусство, 1977. – 208 с.
18. *Зинченко, В. П.* Образ и деятельность / В. П. Зинченко. – М. ; Воронеж : Ин-тут практ. психологии, 1997. – 608 с.
19. *Eco, U.* Interpretation and History // *Interpretation and Overinterpretation* / Eco U., Rorty R., Culler J., Brooke-Rose C. ; ed. by S. Collini. – Cambridge : Cambridge Univ. Press, 1996. – P. 23–45.

